

Skowrońska-Kamińska, Renata

Sprawozdania olsztyńskich szkół średnich z przełomu XIX i XX wieku w zbiorach Książnicy Kopernikańskiej w Toruniu

---

Komunikaty Mazursko-Warmińskie 1, 41-50

2009

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Renata Skowrońska-Kamińska

SPRAWOZDANIA OLSZTYŃSKICH SZKÓŁ ŚREDNICH Z PRZEŁOMU XIX I XX WIEKU W ZBIORACH KSIĄŻNICY KOPERNIKAŃSKIEJ W TORUNIU

Wiek XIX był okresem wielkich przemian gospodarczych, społecznych i politycznych. Zachodzące w tym czasie przeobrażenia w zakresie organizacji państwa pruskiego oraz funkcjonowania społeczeństwa tego kraju w pewnym stopniu były naturalną konsekwencją utrwalania się i ewolucji w świadomości ogółu humanistycznych założeń idei oświeceniowych wypracowanych w XVIII w. Sformułowany wówczas postulat powszechnej, bezpłatnej edukacji obywateli przedstawiony został jako warunek osiągnięcia prawdziwej równości między ludźmi¹. Koncepcje wychowania i kształcenia rozwijane były m.in. przez niemieckich filozofów, literatów i pedagogów działających pod koniec XVIII i w XIX w. Zwracali oni uwagę na znaczenie powszechnej oświaty dla rozwoju nowoczesnego państwa oraz możliwość formowania w szkole obywatelskiego i narodowego światopoglądu młodzieży². Prowadzone w XVIII i XIX w. dyskusje oraz wyciągane w ich wyniku wnioski miały zasadniczy wpływ na kierunek reform pruskiego systemu oświaty.

Pierwsze ustawy pruskie, w których państwo podkreślało swoje prawo do nadzoru nad szkołami oraz określało ogólnie sposób organizacji nauczania, były wydawane już w drugiej połowie XVIII w. Zasadnicze zmiany, uściślenia, wprowadził kodeks z 1894 r. (*Allgemeines Landrecht für die Königlich Preussischen Staaten*). Na jego regulacjach opierały się późniejsze akty normatywne dotyczące oświaty. Stwierdzono w nim, że szkoły i uniwersytety są instytucjami państwowymi oraz zalecano określony sposób organizacji tych placówek i zasady ich utrzymania³. Przewodnią rolę w kształtowaniu systemu szkolnictwa państwo pruskie zaczęło pełnić po 1815 r. Znacząco zwiększyła się wówczas liczba rozporządzeń regulujących życie szkół, w rezultacie których urzędy państwowe stopniowo zwiększały nad nimi kontrolę. Od 1817 r. nadzór nad szkołami sprawowało Ministerstwo Wyznań Religijnych, Spraw Szkolnych i Medycznych (*Ministerium der Geistlichen-, Unterrichts- und Medizinalangelegenheiten*)⁴. Niezwykle istotne skutki – z punktu widzenia historyków zajmujących się dziejami oświaty w państwie pruskim – przyniosło wdrożenie rozporządzenia z 23 sierpnia 1824 r. nakładającego na szkoły średnie obowiązek corocznego druku sprawoz-

---

¹ *Historia wychowania*, t. II, pod red. Ł. Kurdybacy, Warszawa 1968, ss. 89–99; Z. Marciniak, *Zarys historii wychowania*, Warszawa 1978, s. 82; K. Bartnicka, I. Szybk, *Zarys historii wychowania*, Warszawa 2001, ss. 127–129.

² *Historia wychowania*, ss. 89–99; m.in. Immanuel Kant, Johann Gottfried Herder, Friedrich Daniel Schleiermacher, Heinrich Campe, Wilhelm von Humboldt, Johann Friedrich Herbart, Johann Gottlieb Fichte.

³ *Verordnungen und Gesetze für die höheren Schulen in Preussen*, hrsg. v. L. Wiese, Berlin 1875, ss. 1–3; K. E. Jeismann, *Preußische Bildungspolitik vom ausgehenden 18. bis zur Mitte des 19. Jahrhunderts. Thesen und Probleme*, w: *Zur Bildungs- und Schulgeschichte Preussens*, hrsg. v. U. Arnold, Lüneburg 1988, ss. 9–37; M. Niedzielska, *Szkolnictwo powszechne i średnie oraz oświata*, w: *Historia Pomorza*, t. 3, cz. 3, pod red. G. Labudy, Toruń 2001, ss. 127–129.

⁴ M. Niedzielska, *Szkolnictwo powszechne i średnie oraz oświata*, s. 129.

dań („Circularrescript, die Gymnasial-Prüfungsprogramme betreffend”)⁵. Ten akt prawny sankcjonował dotychczasową praktykę większości szkół, które mniej lub bardziej regularnie publikowały i rozpowszechniały różne własne materiały – program nauczania, zaproszenia na publiczne wykłady oraz teksty wygłoszonych przez uczniów i nauczycieli z różnych okazji referatów. Jako przykład można wskazać wydawnictwa gimnazjum toruńskiego i innych placówek powstałych na terenie Prus Królewskich w XVI w., które pierwsze publikacje o charakterze sprawozdawczym drukowały wkrótce po rozpoczęciu działalności⁶. Rozporządzenie władz pruskich usystematyzowało tę aktywność edytorską – w jego efekcie w następnych latach wszystkie szkoły średnie na terenie Prus zostały zobowiązane do publikowania na zakończenie roku szkolnego sprawozdań. W następnych latach ukazało się wiele zarządzeń Ministerstwa, w których określano szczegółowo formę i treść tych druków⁷. Zbliżone akty prawne, nakazujące regularny druk sprawozdań szkolnych w niedługim czasie ogłosiły również inne kraje niemieckie, m.in. Bawaria (1825), Saksonia (1833), Badenia (1836)⁸.

Zgodnie z zaleceniami pruskiego rozporządzenia z 1824 r. oraz wydanymi w późniejszych latach okólnikami, sprawozdania były rozsyłane za pośrednictwem prowincjonalnych kolegiów szkolnych do placówek oświatowych o zbliżonym profilu nauczania znajdujących się na terenie kraju. W kolejnych dziesięcioleciach programem wymiany sprawozdań zostały objęte szkoły innych państw niemieckich – od 1831 r. trafiały one do uczelni w Wolnych Miastach Frankfurcie nad Menem i Lubece, od 1836 r. do Saksonii. W Cesarstwie Austriackim obowiązek publikacji sprawozdań wprowadzono w 1849 r. Do uczelni pruskich zaczęły wówczas napływać broszury ze szkół znajdujących się na terenie tego państwa. W 1860 r. w wymianie sprawozdań brało udział około 350 placówek oświatowych z terenów państw niemieckich. Organizacja wymiany programów była skomplikowana i stanowiła dla urzędów duże obciążenie. Wielokrotnie podejmowano dyskusję nad możliwościami jej udoskonalenia. W 1872 r. podczas konferencji dyrektorów szkół średnich w Dreźnie zdecydowano, że organizacją obiegu sprawozdań między szkołami powinna zajmować się wyspecjalizowana centrala księgarska. W 1875 r. zadanie to zlecono firmie B. G. Teubner z Lipska. Pod koniec XIX w. w programie wymiany sprawozdań uczestniczyły również niektóre szkoły średnie z terenu Szwajcarii oraz wiele niemieckich i kilka zagranicznych uniwersytetów⁹.

⁵ *Verordnungen und Gesetze für die höheren Schulen in Preussen*, hrsg. v. L. Wiese, Abt. 1: *Die Schule*, Berlin 1867, ss. 196–198; *Sammlung der auf den öffentlichen Unterricht in den Königl. Preussischen Staaten sich beziehenden Gesetze und Verordnungen*, hrsg. von J. D. F. Neigebaur, Köln-Wien-Böhlau 1988, ss. 272–275. Sprawozdania nazywane są w literaturze przedmiotu programami gimnazjalnymi, szkolnymi, w języku niemieckim używane są określenia: Schulprogramme i Schulberichte.

⁶ Wykaz programów lekcji publicznych Gimnazjum Toruńskiego w okresie 1660–1793 w artykule: S. Salmonowicz, *Toruńskie Gimnazjum Akademickie w latach 1681–1817*, w: *Księga pamiątkowa 400-lecia Toruńskiego Gimnazjum Akademickiego*, pod red. Z. Zdrójkowskiego, t. IV, ss. 408–409; zob. też druki gimnazjów toruńskiego, gdańskiego i elbląskiego w katalogu starodruków Książnicy Kopernikańskiej.

⁷ *Verordnungen und Gesetze für die höheren Schulen in Preussen*, bearb. v. O. Kübler, Berlin 1886 (dalej cyt.: *Verordnungen*, 1886), ss. 376–382; R. Ullrich, *Programmwesen und Programmbibliothek der höhern Schulen in Deutschland, Österreich und der Schweiz. Übersicht der Entwicklung im 19. Jahrhundert und Versuch einer Darstellung der Aufgaben für die Zukunft*, Berlin 1908, ss. 150–166; por. też M. Morkramer, *Die preußischen Schulprogramme und ihre Circularverfügungen Quellen aus dem Schularchiv des Ostendorf-Gymnasiums in Lippstadt*, 2006 [http://www.fachportal-paedagogik.de/hbo/hbo_set.html?Id=497, data dostępu: 16.12.2008]. Sporadycznie, w niektórych szkołach, sprawozdania publikowano co dwa lata.

⁸ R. Ullrich, op. cit., ss. 132–138; R. Jung, *Die deutschen Schulprogramme. Erinnerungen an eine fast vergessene Publikationsform*, w: *300 Jahre Bibliothek des Gymnasium zu Weilburg 1685–1985*, Red. W. Schepet, Weilburg 1985, ss. 86–95.

⁹ *Verordnungen*, 1886, ss. 382–383; R. Ullrich, op. cit., ss. 166–172; por. też: http://de.wikipedia.org/wiki/Schulprogramm_(historisch) [data dostępu: 13.10.2008]; M. Morkramer, op. cit. W 1856 r. wydano zarządzenie, że jeden egzemplarz sprawozdania, w którym opublikowano rozprawę na temat historii Niemiec lub Prus, powinien zostać przesłany do dyrekcji Königl. Staats-Archiv w Berlinie.

Toruńskie szkoły średnie (gimnazjum i szkoła dla dziewcząt) również publikowały sprawozdania oraz otrzymywały broszury innych uczelni. Uzyskane programy trafiały do tutejszych bibliotek szkolnych¹⁰, gdzie wybrane egzemplarze znakowano odciskiem pieczęci. W 1923 r. w Toruniu powstała Książnica Miejska. W wyniku zawartego między toruńskimi władzami i stowarzyszeniami naukowymi porozumienia do biblioteki tej przekazano m.in. zbiory Gimnazjum. Zgromadzone sprawozdania szkolne trafiły do Książnicy (mieściła się wówczas w budynku Towarzystwa Naukowego w Toruniu przy ul. Wysokiej) zapewne już w 1924 r., wraz z całym zbiorem tej uczelni. Z kolei programy przechowywane w bibliotece średniej szkoły żeńskiej prawdopodobnie przekazano Książnicy w innym terminie (być może w 1936 r., w czasie likwidacji tej placówki¹¹). W rezultacie, w toruńskiej bibliotece znajdują się obecnie sprawozdania wielu szkół z terenów państw niemieckich (Cesarstwa Niemieckiego i Monarchii Austro-Węgierskiej) z XIX i pierwszego dwudziestolecia XX w. Są wśród nich programy męskich i żeńskich szkół o różnym statusie (gimnazja, szkoły realne, szkoły dla dziewcząt, szkoły wyższe) oraz profilu nauczania (ogólnokształcące, realne, handlowe) – zarówno z miejscowości położonych w centrum krajów niemieckich, jak i znajdujących się na krańcach tych państw, w dużej odległości od Torunia¹². Do Książnicy trafiły m.in. sprawozdania olsztyńskich uczelni średnich z przełomu XIX i XX w.

Olsztyn włączony został do Królestwa Pruskiego po pierwszym rozbiórce Polski (wszedł w skład prowincji Prusy Wschodnie). Nie od razu nastąpiła unifikacja prawna terenów Warmii z resztą państwa pruskiego. Reformy – m.in. w zakresie organizacji oświaty – były wprowadzane stopniowo. W pierwszych dziesięcioleciach panowania pruskiego w Olsztynie rozwijały się szkoły o charakterze elementarnym. Młodzież pragnąca kontynuować edukację zmuszona była wyjeżdżać do szkół średnich działających w innych miastach regionu. W połowie XIX w. podejmowano różne inicjatywy mające na celu utworzenie szkoły średniej. W latach 1858–1864 starano się m.in. o przeniesienie do Olsztyna progimnazjum reszleńskiego. Zasadnicze zmiany w olsztyńskim systemie oświaty nastąpiły w latach siedemdziesiątych XIX w. W tym czasie powstały w mieście dwie placówki mające status niższych miejskich szkół średnich: w 1873 r. dla dziewcząt (Städtische Mädchenschule), w 1877 r. dla chłopców (Städtisches Progymnasium). Początkowo zajmowały one część pomieszczeń w szkołach elementarnych. Władze Olsztyna szybko jednak rozpoczęły starania o budowę nowych gmachów. W ich wyniku obie uczelnie już w latach osiemdziesiątych przeniósł się do specjalnie dla nich wzniesionych budynków¹³. Olsztyńskie szkoły średnie miały charakter międzywyznaniowy. Placówkę męską dekretem Ministerstwa z 16 maja 1879 r. przekształcono w gimnazjum¹⁴. Mädchenschule w 1907 r. otrzymała nazwę Luisenschule, na cześć królowej Luizy (1776–1810), żony Fryderyka Wilhelma III. Dopiero po 1908 r. stopniowo równano ją w prawach ze szkołami średnimi. Od tego roku placówka miała status wyższego liceum (Städti-

¹⁰ R. Ullrich, op. cit., ss. 638 i n.

¹¹ Archiwum Państwowe w Toruniu (dalej: APT), Akta likwidacji Miejskiego Gimnazjum Żeńskiego, sygn. 3559 – wśród akt i dokumentów znajdujących się w tym zespole znajdujemy informacje o zamiarze przekazania innym szkołom „przyrządów fizyko-chemicznych, inwentarza oraz zbiorów szkolnych”.

¹² Na przykład: szkoły w Aabenraa w Szlezewiku-Holsztynie (obecnie w granicach Danii), Altkirch w Alzacji (obecnie w granicach Francji), Zagrzebiu (Chorwacja), Akwizgranie (Niemcy).

¹³ Grunenberg, *Geschichte und Statistik des Kreises Allenstein*, Allenstein 1864, ss. 53–54, 115; A. Rzempoluch, *Architektura i urbanistyka Olsztyna 1353–1953. Od założenia miasta po odbudowę ze zniszczeń wojennych*, Olsztyn 2004, ss. 72–74; A. Kopiczko, *Szkolnictwo w Olsztynie w XIX i na początku XX wieku*, w: *Olsztyn 1353–2003*, pod red. S. Achremczyka, W. Ogrodzińskiego, Olsztyn 2003, ss. 232–239.

¹⁴ *Zu der Freitag den 1. Oktober 1880 in der Turnhalle stattfindenden öffentlichen Prüfung aller Klassen ladet im Namen des Lehrer-Collegiums ergebenst ein Dr. F. Friedersdorff, Königsberg* in Pr., 1880, s. 9.

sches Oberlyzeum)¹⁵. Pod koniec XIX w. w Olsztynie powstała jeszcze jedna męska szkoła średnia, która początkowo nosiła nazwę Städtische Mittelschule. Jej działalność inaugurowano w 1895 r., w latach 1899–1900 wybudowano dla tej uczelni nowy gmach. W 1901 r. na mocy rozporządzenia ministra otrzymała ona status szkoły realnej (Realschule), a w 1905 r. wyższej szkoły realnej (Oberrealschule)¹⁶. W pierwszym dziesięcioleciu XX w. władze miasta podjęły działania mające na celu utworzenie kolejnej placówki dla dziewcząt. W ich wyniku w 1910 r. powstała Charloten-Schule, która do 1945 r. zachowała charakter szkoły średniej niższego stopnia¹⁷.

Toruńska Książnica Kopernikańska posiada sprawozdania trzech olsztyńskich placówek: szkoły dla dziewcząt (Luisenschule) oraz szkół męskich (gimnazjum i realnej). Ten zbiór, niestety, nie jest kompletny. Najwięcej broszur pochodzi z gimnazjum. W bibliotece znajduje się 27 programów tej szkoły z lat 1878–1914. Organizację olsztyńskiej szkoły dla dziewcząt przybliżają dwa sprawozdania – z 1905 i 1913 r. Ich karty tytułowe obrazują istotne zmiany, jakie zaszły w tych latach w zakresie statusu i nazwy placówki. Niewiele więcej druków pochodzi ze szkoły realnej – w Książnicy przechowywanych jest dziewięć programów tej placówki z lat 1902–1914. Broszury olsztyńskich szkół mają podobny wygląd. Jest on zresztą zgodny z zaleceniami Ministerstwa¹⁸, zbliżoną szatę graficzną mają także sprawozdania innych placówek oświatowych z terenów państw niemieckich. Najmniejsze olsztyńskie programy są formatu 25 cm na 20 cm, największy 27,2 cm na 21,2 cm. Cechuje je skromna szata graficzna. Zostały wydane na grubym, lecz niezbyt dobrej jakości papierze. Okładka pełni funkcję karty tytułowej. Programy są różnej objętości, w zależności od rozmiarów zestawień i artykułów autorstwa nauczycieli. Do niektórych roczników sprawozdań gimnazjum i szkoły realnej dołączono rozprawy profesorów opublikowane w formie osobnych książeczek. Broszury mają od 16 do maksymalnie 48 stron. Sprawozdania szkół olsztyńskich były publikowane na zakończenie roku szkolnego – w latach 1877–1880 uroczystość była organizowana na początku października. Po dwutygodniowej przerwie inaugurowano nowy okres nauki. Od 1881 r., zgodnie z rozporządzeniem Ministerstwa, rok szkolny kończył się przed Wielkanocą¹⁹. W programach podsumowywano minione dwa semestry działalności szkoły. Ze względu na periodyczny charakter tych wydawnictw są one współcześnie katalogowane jako czasopisma.

Znajdujące się w Książnicy sprawozdania gimnazjum olsztyńskiego zostały skatalogowane jako pięć serii. Podstawą dla dokonania podziału tego zbioru były zmiany nazwy szkoły odzwierciedlające ewolucję jej statusu (Städtisches Progymnasium, Städtisches Gymnasium, Königliches Gymnasium) oraz przeobrażenia tytułu. Tytuły druków wydanych do 1887 r. odnoszą się bezpośrednio do uroczystości zakończenia roku szkolnego – dyrektor zaprasza w imieniu kolegium nauczycielskiego na odbywający się w określonym dniu „publiczny egzamin” wszystkich klas. Na okładkach następnym roczników widnieje tytuł „Jahresbericht”. W sprawozdaniach publikowano wszystkie istotne informacje dotyczące funkcjonowania szkoły. W kolejnych rocznikach stopniowo zwiększano szczegółowość przedstawianego materiału, ujmowano dane w tabelę. Niewielkim zmianom ulegał układ treści. Sprawozdania gimnazjum olsztyńskiego (pomijając artykuły nauczycieli, zamieszczane z reguły na początku broszur) podzielone zostały na kilka zasadni-

¹⁵ A. Kopiczko, op. cit., s. 237. Używano także nazwy: Städtisches Lyzeum und Oberlyzeum.

¹⁶ Ibidem, ss. 238–239; A. Rzempoluch, op. cit., s. 73; E. Vogelsang, *Die Koppernikus-Schule in Allenstein. Vor ihrer Gründung als Knaben-Mittelschule bis zu ihrem Eden als Oberschule für Jungen (1895–1945)*, Gelsenkirchen 2005, ss. 7–11, 34–35; w 1920 r. szkoła otrzymała nazwę Koppernikusschule.

¹⁷ A. Kopiczko, op. cit., s. 239.

¹⁸ Por. przyp. 7.

¹⁹ *Zu der Freitag den 1. Oktober 1880 in der Turnhalle stattfindenden öffentlichen Prüfung*, s. 18.

czych części. Pierwszy, najobszerniejszy dział zawiera informacje dotyczące planu lekcji oraz opis omówionych zagadnień (Lehrverfassung). Tabelarycznie przedstawiano liczbę godzin poszczególnych przedmiotów obowiązujących w każdej klasie gimnazjum i tzw. Vorschule oraz szczegółowy plan lekcji przeprowadzonych podczas semestru letniego i zimowego. W dalszej części tego działu zamieszczano opis przekazanego uczniom podczas zajęć materiału. Wymieniano podręczniki i lektury. Znajdujemy tu również zadania matematyczne, które uczniowie musieli rozwiązywać podczas egzaminu dojrzałości. W drugim dziale sprawozdania publikowane były informacje o aktach prawnych władz dotyczących organizacji szkolnictwa – ustawach ogólnych, rozporządzeniach Ministerstwa i Prowincjonalnego Kolegium Szkolnego (Königliche Provinzial Schul-Kollegium). Bardzo interesującą częścią jest kronika szkolna. Zaczyna się z reguły informacją o dacie inauguracji roku szkolnego, przedstawieniem ewentualnych zmian statusu placówki oraz omówieniem zmian w składzie grona nauczycielskiego i awansach poszczególnych osób. Znajdujemy tu również wiadomości o wszystkich uroczystościach organizowanych z okazji świąt państwowych i religijnych, a także terminach ferii, przerw świątecznych, wycieczkach szkolnych itd. W kolejnych częściach programów publikowano dane statystyczne na temat uczniów i absolwentów (frekwencji, pochodzenia, wyznania), pisano o nowych nabytkach bibliotek szkolnych (nauczycielskiej i uczniowskiej), stypendiach dla uczniów. Przechowywane w Książnicy sprawozdania olsztyńskiego gimnazjum są źródłem szczegółowych informacji o organizacji i funkcjonowaniu gimnazjum w latach 1877–1914.

Uroczyste otwarcie tej pierwszej w Olsztynie męskiej szkoły średniej nastąpiło 16 października 1877 r. W dniu rozpoczęcia działalności do placówki zapisanych było 113 uczniów. Pierwszym dyrektorem został urodzony w 1846 r. w Poznaniu Franz Friedersdorff, absolwent uniwersytetu w Getyndze, na którym w 1869 r. uzyskał stopień doktora. Regularne zajęcia w gimnazjum olsztyńskim rozpoczęły się 18 października 1877 r. Grono pedagogiczne tworzyło w tym czasie siedmiu nauczycieli. W następnych latach dołączyli do nich dwaj kolejni wykładowcy, m.in. pochodzący ze Złotowa niedaleko Lubawy nauczyciel religii katolickiej Juliusz Kochanowski. W szkole przez pierwsze dwa lata realizowano program sześcioletniego progimnazjum²⁰. Przekształcenie placówki w gimnazjum, które nastąpiło już w 1879 r. w wyniku decyzji Ministerstwa, wymagało wydłużenia czasu nauki i utworzenia następnych klas. Powstała wówczas najstarsza Prima. Sekundę podzielono na wyższą i niższą (Ober-Sekunda, Unter-Sekunda), najmłodsi uczniowie uczęszczali do Septimy, która w zasadzie miała charakter klasy przygotowującej do gimnazjum (Vorschule). Nauka w olsztyńskim gimnazjum trwała w tym okresie dziewięć lat²¹.

Szkoła rozwijała się bardzo szybko zarówno pod względem liczby uczniów oraz nauczycieli, jak i organizacji placówki (wyposażenie gabinetów, biblioteka, pomoce naukowe). W październiku 1878 r. do progimnazjum zapisanych było 147 osób: 59 ewangelików, 66 katolików, 22 osoby wyznania mojżeszowego. Niewielka większość pochodziła spoza Olsztyna (85 chłopców). Sześciu najlepszych uczniów, synów mieszczan olsztyńskich wyznania katolickiego, mogło liczyć na stypendium²². W roku 1900/1901 do szkoły zapisane były 404 osoby. Zgodnie z organizacją placówki dzieci mogły uczęszczać przez dwa lata do Vorschule, następnie przez osiem lat uczyć się w gimnazjum, przy czym gimnazjalistów podzielono wówczas na 13 zróżnicowanych liczebno grup (liczących od 13 do 46 osób). Biorąc pod uwagę wyznanie uczniów – proporcje zmieni-

²⁰ Zu der Freitag den 4. Oktober 1878 stattfindenden öffentlichen Prüfung aller Klassen ladet im Namen des Lehrer-Collegiums ein Dr. F. Friedersdorff, Königsberg in Pr., 1878, ss. 7–10, 14–15.

²¹ Zu der Freitag den 1. Oktober 1880 in der Turnhalle stattfindenden öffentlichen Prüfung, ss. 3–18.

²² Zu der Freitag den 4. Oktober 1878 stattfindenden öffentlichen Prüfung, s. 10.

ły się zasadniczo. Większość to ewangelicy (239 chłopców), katolicyzm zadeklarowało 128 osób, Żydów było 34. Dominowali mieszkańcy Olsztyna²³. W następnych latach liczba uczniów zmniejszała się. W roku szkolnym 1913/1914 naukę rozpoczęło 345 osób²⁴. Bardzo szybko rozwijały się biblioteki szkolne (nauczycielska i uczniowska). Pierwsze książki trafiły do nich w 1877 r. Były to m.in. dary Prowincjonalnego Kolegium Szkolnego, księgarni lipskiej i berlińskiej oraz osób prywatnych, np. dyrektora sądu okręgowego w Olsztynie Schwarza²⁵. Nabytki bibliotek wyliczono szczegółowo również w publikowanych w następnych latach sprawozdaniach.

Franz Friedersdorff na stanowisku dyrektora pozostał do końca września 1884 r., w październiku rozpoczął pracę w gimnazjum w Tylży. W jego zastępstwie do stycznia 1885 r. urzędował Ernst Kahle, nauczyciel języków niemieckiego, greckiego, hebrajskiego i religii ewangelickiej w najstarszych klasach. Władze miasta już w listopadzie wybrały nowego dyrektora – dr. Ottona Sieroka, który przejął prowadzenie placówki w lutym 1885 r. Sieroka w chwili objęcia stanowiska miał 39 lat, pochodził z Nidzicy. Był absolwentem uniwersytetu w Królewcu, gdzie studiował filologię klasyczną i niemiecką. Przez 15 lat pracował w gimnazjach: knipawskim (Królewiec), w Elku i Gąbinie (Gumbinnen, dziś Gusiew)²⁶. Początek urzędowania Sieroki na stanowisku dyrektora zbiegł się z ważną dla szkoły reformą. Zgodnie z zawartymi między miastem i władzami państwowymi umowami, częściowo negocjowanymi jeszcze za poprzedniego dyrektora (24–28 sierpnia 1884 roku i 25 marca 1885 r.), 1 kwietnia gimnazjum stało się placówką państwową (dotychczas było miejską). Szkoła przyjęła wówczas tytuł gimnazjum królewskiego (Königliches Gymnasium)²⁷. Władze Olsztyna, przekazując finansowanie szkoły państwu zobowiązały się do wybudowania nowego gmachu oraz przekazania go uczelni wraz z salą gimnastyczną znajdującą się na przyległym placu. Prace budowlane prowadzono w latach 1886–1887. Budynek został oddany do użytku już we wrześniu 1887 r.²⁸ W 1911 r. na stanowisko dyrektora gimnazjum powołany został Walter Gerss, który zastąpił urzędującego przez ponad 26 lat Ottona Sieroka. Gerss urodził się w 1861 r. w Rynie koło Giżycka. Studiował filologię klasyczną i niemiecką oraz teologię na uniwersytecie w Królewcu. Od 1887 r. pracował w gimnazjum w Gąbinie, następnie był nauczycielem w Collegium Fridericianum²⁹.

Egzaminy dojrzałości odbywały się w dwóch terminach: pod koniec września oraz przed Wielkanocą. W programach zamieszczano listy osób, które z powodzeniem zdały maturę. Znajdujemy w nich informacje o wyznaniu, dacie i miejscu urodzenia absolwentów, zajęciu oraz miejscu zamieszkania ich ojców, liczbie lat spędzonych w Primie (najwyższej klasie), a także planowanych studiach uniwersyteckich. Pierwsze zestawienie, zatytułowane *Verzeichnis der Abiturienten*, zostało opublikowane w sprawozdaniu z roku szkolnego 1881/1882 i przedstawia dane na temat czerech (byłych już) uczniów. W latach 1882–1909 do matury przystępowało kilku, sporadycznie kilkunastu uczniów. Łącznie egzaminy złożyło w tym okresie z pozytywnym skutkiem 245 uczniów³⁰.

²³ Jahresbericht des Königlichen Gymnasiums zu Allenstein, 1900 (1901), ss. 2–18.

²⁴ Jahresbericht, 1913/14 (1914), s. 15.

²⁵ Zu der Freitag den 4. Oktober 1878 stattfindenden öffentlichen Prüfung, ss. 11–13.

²⁶ Zu der Freitag den 27. März stattfindenden öffentlichen Prüfung aller Klassen ladet ergebenst in die Turnhalle ein Dr. O. Sieroka, Allenstein 1885, ss. 22–24.

²⁷ Zu der Dienstag den 13. April stattfindenden öffentlichen Prüfung aller Klassen ladet ergebenst in die Turnhalle ein Dr. O. Sieroka, Allenstein 1886, s. 15.

²⁸ Jahresbericht des Königlichen Gymnasiums, 1887/88 (1888), s. III, 15–16; A. Rzempoluch, op. cit., s. 72.

²⁹ Jahresbericht des Königlichen Gymnasiums, 1911/12 (1912), ss. 11–13. Gerss na stanowisko dyrektora został powołany we wrześniu, objął je dopiero w grudniu. Otto Sieroka zmarł w listopadzie 1911 r. w Królewcu.

³⁰ Zu der Freitag den 31. März 1882 in die Turnhalle stattfindenden öffentlichen Prüfung aller Klassen ladet im Namen des Lehrer-Collegiums ergebenst ein Dr. F. Friedersdorff, Allenstein 1882, s. 23; Jahresbericht des Königlichen Gymnasiums, 1907 (1908)–1908 (1909).

Zgodnie z rozporządzeniami Ministerstwa szkoły były zobowiązane do publikacji w sprawozdaniach (lub w dołączonych do nich osobnych książeczkach) rozpraw nauczycieli³¹. Gimnazjum olsztyńskie generalnie stosowało się do tych zaleceń, chociaż nie w każdym roczniku znajdujemy takie dodatki. W latach 1878–1914 teksty nauczycieli ukazały się w 21 rocznikach³². Znajdujemy w nich przynajmniej 25 artykułów³³ naukowych i dydaktycznych, sprawozdań z uroczystości oraz teksty wygłoszonych podczas nich przemówień. Książnica posiada większość tych roczników. Wśród autorów artykułów załączonych do sprawozdań często występują dyrektorzy szkoły Franz Friedersdorff i Otto Sieroka. Walter Gerss, który przejął prowadzenie placówki w 1911 r., nie zamieścił do 1914 r. żadnego artykułu³⁴. Wspomniani wyżej dyrektorzy w sprawozdaniach swoich szkół publikowali przemówienia wygłoszone z okazji inauguracji roku szkolnego, urodzin cesarza, odsłonięcia malowideł w auli lub oddania do użytku nowego budynku szkoły. Były one z reguły oparte na wybranych utworach literackich i miały charakter dydaktyczny³⁵. Rozprawy pozostałych nauczycieli gimnazjum mają różną tematykę. Przeważają teksty z dziedzin humanistycznych – literatury i historii, głównie starożytnej³⁶. Dwa artykuły profesorów gimnazjum olsztyńskiego poświęcone są teorii i praktyce nauczania poszczególnych przedmiotów³⁷. Sporadycznie wyniki swoich badań publikowali wykładowcy nauk przyrodniczych i innych przedmiotów (m.in. muzyki)³⁸.

Znajdujące się w Książnicy sprawozdania olsztyńskiej szkoły średniej dla dziewcząt (z lat 1905 i 1913) zostały skatalogowane jako dwa czasopisma. Być może program z 1905 r. był pierwszym opublikowanym przez tę placówkę³⁹. Jego szata graficzna oraz treść nie wskazują jednak na

³¹ R. Ullrich, op. cit., ss. 137–142.

³² Na podstawie zestawienia opracowanego przez Franza Kösslera [<http://digibib.ub.uni-giessen.de/sp-orte/Allenstein-Alsfeld--Altena.gif>, data dostępu 16.12.2008] uzupełnionego o roczniki znajdujące się w Książnicy.

³³ W niektórych rocznikach opublikowano kilka artykułów.

³⁴ F. Kössler, *Personenlexikon von Lehrern des 19. Jahrhunderts. Berufsbiographien aus Schul-Jahresberichten und Schulprogrammen 1825–1918 mit Veröffentlichungsverzeichnissen* [http://geb.uni-giessen.de/geb/schriftenreihen_ebene2.php?sr_id=151, data dostępu: 16.12.2008]. Kössler nie znalazł informacji o publikacjach Gerssa, Friedersdorff dużo publikował w sprawozdaniach gimnazjów w Tylży i Halle.

³⁵ [F. Friedersdorff], *Rectoris F. Friedersdorff de antiquitatis studiis oratio inauguralis, Königsberg in Pr. 1878*; O. Sieroka, *Über die erziehliche Aufgabe des wissenschaftlichen Unterrichts auf dem Gymnasium*, w: *Zu der Freitag den 27. März stattfindenden öffentlichen Prüfung aller Klassen*, 1885, ss. 3–8; idem, *Das Vaterländisch-Erziehliche in Heinrich von Kleists „Prinzen Friedrich von Homburg“*, *Jahresbericht des Königlichen Gymnasiums*, 1890/91 (1891), ss. 3–8; idem, *Die sittlichen Grundlagen des Herrschertums nach Goethes „Iphigenie auf Tauris“*, *Jahresbericht des Königlichen Gymnasiums*, 1893/94 (1894), ss. 3–8.

³⁶ M.in.: H. Begemann, *Quaestionum Solonearum particula Waltera. De insula Salamine Solone auctore ab Atheniensibus expugnata*, Königsberg in Pr. 1878; E. Kahle, *Fabulae, quae de caede Agamemnonis et vindicta Orestis feruntur apud Graecorum poetas, quomodo inter se differant*, Königsberg in Pr. 1880; E. M. Harwardt, *De Aristophanis irrisionibus earumque fide et usu*, *Jahresbericht des Königlichen Gymnasiums*, 1890/91 (1891), ss. I–XVI; G. Goltz, *Beiträge zur Quellenkritik der Alexanderhistoriker*, *Jahresbericht des Königlichen Gymnasiums*, 1893/94 (1894), ss. I–XIV.

³⁷ E. A. Stange, *Wie ist das Lateinische in Obersekunda und Prima am Gymnasium zu betreiben?*, *Jahresbericht des Königlichen Gymnasiums*, 1895/96 (1896), ss. III–XXIV; H. Gebler, *Die Behandlung der altsprachlichen Dichterlektüre auf dem Gymnasium*, Allenstein 1914.

³⁸ J. W. B., Landsberg, *Über einheimische Microstomiden. Eine Familie der rhabdocoeliden Turbellarien*, w: *Zu der Freitag den 1. April stattfindenden öffentlichen Prüfung aller Klassen*, 1887, ss. III–XII; J. N. Gław, *Die Elemente des alten Chorale*, *Jahresbericht des Königlichen Gymnasiums*, 1888/89 (1889), ss. I–XXII. Więcej na temat artykułów zamieszczonych w sprawozdaniach gimnazjum olsztyńskiego w: R. Skowrońska-Kamińska, *Artykuły nauczycieli w publikacjach sprawozdawczych szkół z XIX i początku XX wieku. Ze zbiorów Książnicy Kopernikańskiej w Toruniu*, w: *Polska – Europa – Świat w szkolnych podręcznikach historii*, pod red. S. Roszaka, A. Wieczorek, Toruń (w druku); eadem, *Szkolne publikacje sprawozdawcze z XIX i początku XX wieku w zbiorach Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej – Książnicy Kopernikańskiej w Toruniu*, *Rocznik Toruński*, t. 35, Toruń 2008 (w druku).

³⁹ Nie znaleziono wcześniejszego rocznika w dostępnych w Internecie katalogach bibliotek (por. np.: <http://www.ubka.uni-karlsruhe.de/kvk.html>).

inauguracyjny charakter tego druku. Następne, dostępne m.in. w Staatsbibliothek w Berlinie, sprawozdanie z działalności Luisenschule pochodzi dopiero z 1908 r. Seria ta była wydawana przynajmniej do 1929 r., pod tytułem „Jahresbericht” lub „Bericht”. Treść posiadanych przez Książnicę druków obrazuje wielkie zmiany, jakie zaszły na przełomie pierwszego i drugiego dziesięciolecia XX w. w pruskim szkolnictwie żeńskim. W rozporządzeniu ogólnym wydanym 18 sierpnia 1908 r. uznano prawo kobiet do podjęcia studiów uniwersyteckich, w konsekwencji teoretycznie zrównując status średnich szkół dla dziewcząt z placówkami męskimi. Prawo wstępu na uniwersytet kobiety miały jednak dopiero po ukończeniu zakładów naukowych dla kobiet (Studienanstalt), utworzonych na podstawie przepisów z 1909 r. Na organizację średnich szkół żeńskich zasadniczy wpływ miał dekret z 1911 r., na mocy którego dokonano podziału Höhere Mädchenschule na dwie części (Lyzeum i Oberlyzeum)⁴⁰. Zgodnie z tym rozporządzeniem przekształceniu uległa również szkoła olsztyńska. W 1912 r. program nauczania obejmował dziesięć klas liceum oraz cztery klasy wyższego liceum. Na tę ostatnią szkołę składały się trzy klasy, po których uczennice mogły przejść do klasy seminarium nauczycielskiego. Rozbudowane zostało w tym czasie także grono pedagogiczne. W 1904 r. w szkole pracowało 14 nauczycieli (dwóch doktorów) i nauczycielek, w 1912 r. już 29 wykładowców. Dyrektorem w latach 1904–1912 był dr Otto Schmidt. W tym okresie zwiększyła się również liczba uczennic. Rok szkolny 1904/1905 rozpoczęło 419 dziewcząt (około 62% ewangeliczek, 29% katoliczek, 8% wyznania mojżeszowego), w zdecydowanej większości pochodzących z Olsztyna. W 1912 r. naukę rozpoczęły 472 uczennice. Proporcje między nimi (pod względem konfesji i miejsca zamieszkania) nie zmieniły się znacząco. W klasach grupowano od kilku do nawet 50 uczennic. W sprawozdaniu za rok szkolny 1904/1905 oprócz listy absolwentek klasy pierwszej (w której podano m.in. informacje o wyznaniu, dacie i miejscu urodzenia) opublikowano również spis wszystkich uczennic poszczególnych klas. Program z 1913 r. zawiera jedynie wykaz osób, które zakończyły swoją edukację w olsztyńskim Oberlyzeum, zdając egzaminy: dojrzałości (po trzech latach nauki), który jednakże nie dawał prawa wstępu na studia uniwersyteckie, oraz nauczycielski (Lehramtsprüfung, po czwartej klasie). Ten ostatni uprawniał do podjęcia pracy na stanowisku nauczyciela w niższych klasach średnich szkół żeńskich. Na końcu broszury znajdują się informacje dla rodziców, m.in. o możliwościach kontynuowania nauki przez absolwentki poszczególnych klas liceum i wyższego liceum oraz dostępnych dla nich zawodach. Do znajdujących się w Książnicy programów Oberlyzeum nie dołączono tekstów dodatkowych: artykułów lub rozpraw naukowych⁴¹. Nie znaleziono informacji o takich załącznikach także w katalogach niemieckich i polskich bibliotek. Przykład sprawozdań innych szkół dla dziewcząt pokazuje jednak, że z reguły publikowały one mniej dodatków niż placówki męskie⁴².

Sprawozdanie przedstawiające organizację nauczania olsztyńskiej szkoły realnej zostało wydane już po pierwszym roku jej działalności – w 1896 r.⁴³ Zbiór przechowywany w Książnicy nie jest kompletny, biblioteka posiada dziewięć egzemplarzy programów z lat 1902–1914. Ze względu na zmiany nazwy tej placówki zostały one skatalogowane jako trzy czasopisma. Sprawozdania szkoły realnej są uproszczone w porównaniu do broszur olsztyńskiego gimnazjum oraz

⁴⁰ A. Niewęglowska, *Średnie szkolnictwo żeńskie w Prusach Zachodnich w latach 1815–1920* (praca doktorska UMK, mps w Archiwum UMK), ss. 116–118, 143–144; M. Niedzielska, *Dzieje szkolnictwa*, w: *Historia Pomorza*, t. 4 (1850–1918), cz. 2: *Polityka i kultura*, pod red. S. Salmonowicza, Toruń 2002, s. 284.

⁴¹ Jahresbericht der Städtischen Höheren Mädchenschule zu Allenstein, 1904 (1905), passim; Jahresbericht, 1912/13 (1913), passim.

⁴² Por: Jahresbericht über die unter dem Protektorate Ihrer Majestät der Kaiserin Mutter stehende Viktoria-Schule zu Burtscheid-Aachen, 26 (1896)–31 (1901).

⁴³ E. Vogelsang, op. cit., s. 69, przyp. 296; ukazywały się do 1940 r.

szkoły dla dziewcząt. W 1905 r. zaprzestano publikacji szczegółowego programu zajęć. Tę zmianę uzasadniano w kolejnych latach faktem, że lekcje odbywały się zgodnie z zalecanym w 1901 r. planem, a ich tematykę opisywano już w poprzednich rocznikach. W przeznaczonym na te treści miejscu zamieszczano tytuły omawianych podczas zajęć w najwyższych klasach lektur oraz zadania rozwiązywane podczas egzaminów końcowych. Nauka w szkole trwała dziewięć lat (sześć lat Realschule i trzy lata Vorschule). Początkowo najstarsza klasa miała status niższej Sekundy. W wyniku przekształcenia placówki w wyższą szkołę realną (Oberrealschule) oraz stopniowego wprowadzania z tego powodu zmian programowych od roku szkolnego 1906/1907 realizowano w tej klasie program wyższej Sekundy, w 1907 r. uzyskała ona status Primy. W latach 1901–1912 liczba uczniów wynosiła 317–383 osób, w 1913 r. naukę rozpoczęło 410 chłopców (protestanci stanowili wówczas 68%)⁴⁴. Pierwszym dyrektorem szkoły był dr Hermann Dannehl (urodzony w 1858 r.). Pochodził z Saksonii-Anhalt, na tamtejszym uniwersytecie w Halle studiował matematykę i fizykę. Promocję doktorską uzyskał w 1887 r. na uniwersytecie w Królewcu. 1 października 1901 r. został przeniesiony do gimnazjum w Tylży. Zastąpił go na stanowisku dotychczasowy nauczyciel tejże szkoły, dr Juliusz Milthaler (urodzony w 1862 r. w okolicach Gierdawy). Był on absolwentem uniwersytetu królewieckiego, gdzie studiował matematykę i fizykę⁴⁵. Grono pedagogiczne w omawianym okresie zostało nieznacznie rozbudowane. W 1901 r. liczyło jedenastu nauczycieli (wraz z dyrektorem). Kilkanaście lat później, w 1913 r., w szkole pracowało 15 wykładowców. Dwie osoby, oprócz dyrektora, posiadały tytuły doktorów – Paul Freytag i Konrad Woelk, nauczyciele języków niemieckiego, angielskiego i francuskiego⁴⁶. W sprawozdaniach olsztyńskiej Realschule nie publikowano żadnych tekstów dodatkowych. W latach 1901–1915 ukazała się tylko jedna rozprawa – wykaz roślin uprawianych w ogrodzie szkolnym wraz z krótkim opisem opracowany przez dr. Martina Nigmana. Został on opublikowany w formie osobnej książeczki załączonej do programu⁴⁷.

Zbiór sprawozdań z olsztyńskich szkół średnich przechowywanych w Książnicy nie jest kompletny. Jest jednak na tyle duży, że możliwe jest zrekonstruowanie dziejów tych placówek na przełomie XIX i XX w. oraz prześledzenie zaszłych wówczas istotnych zmian ich statusu oraz organizacji. Analizując treść programów łatwo zauważyć, że każda z omawianych szkół miała inny profil, ich działalność ukierunkowana była na określone grupy uczniów. Najważniejszą i najlepszą placówką w mieście było gimnazjum. Realizowano w nim, zgodnie z tradycją kształcenia w tego typu szkołach, klasyczny (humanistyczny) program nauczania. Bardzo szybko gimnazjum uzyskało pełne prawa szkoły średniej (w terminologii niemieckiej – höhere Schule), zdobyte w jego murach świadectwo dojrzałości upoważniało do podjęcia studiów uniwersyteckich. Uczniowie Oberrealschule w założeniu twórców tego typu placówek mieli kontynuować naukę na kierunkach technicznych i zostać fachowcami nauk ścisłych – inżynierami, architektami itp. W wydanym 26 października 1900 r. rozporządzeniu zrównano status trzech typów szkół – gimnazjów, gimnazjów realnych (Realgymnasium) i wyższych szkół realnych. Absolwenci olsztyńskiej Oberrealschule chcący studiować na niektórych kierunkach (medycyna, prawo) musieli jednak przedstawić świadectwo znajomości języka łacińskiego w stopniu odpowiadającym programowi nauczania w gimnazjalnej

⁴⁴ Städtische Realschule zu Allenstein, 1901 (1902), 1904 (1905); Jahresbericht, 1905 (1906), 1907 (1908), 1908 (1909), 1910 (1911)–1913 (1914).

⁴⁵ Städtische Realschule zu Allenstein, 1901 (1902), ss. 18–19 i n. Hermann Dannehl był dyrektorem od Wielkanocy 1895 do 1 października 1901 r.; F. Kössler, op. cit. – błędnie podaje, że Hermann Dannehl pracował w Realschule w Olsztynie od 1901 r., nie informuje, że był dyrektorem tej placówki; E. Vogelsang, op. cit., s. 73.

⁴⁶ Jahresbericht, 1908 (1909), s. 10; 1911 (1912), s. 9; F. Kössler, Personenlexikon von Lehrern [http://geb.uni-giessen.de/geb/schriftenreihen_ebene2.php?sr_id=151, data dostępu: 16.12.2008].

⁴⁷ M. Nigmann, *Der Schulgarten der Oberrealschule in Allenstein Ostpr.*, [Allenstein] 1913.

niższej Sekundzie. Obie omawiane szkoły męskie prezentowały wysoki poziom, który ściągał do nich chłopców z odległych miejscowości, o różnym pochodzeniu społecznym (dzieci urzędników, kupców, właścicieli ziemskich). Stan liczbowy uczniów w tych placówkach kształtował się podobnie. Zupełnie inny status miała szkoła żeńska. Pomimo odgórných prób zrównania pozycji tego typu placówek z średnimi szkołami męskimi oraz przeprowadzanych reform programu nauczania, absolventki olsztyńskiego Luisenschule przynajmniej do połowy drugiego dziesięciolecia XX w. nie miały prawa wstępu na uniwersytet. Ten brak równości między absolwentami żeńskiej i męskich szkół uzasadniony był przez niższy poziom kształcenia w przedmiotach humanistycznych, przyrodniczych i matematycznych, orientacja tematów lekcji na treści i zajęcia tradycyjnie postrzegane jako obszar działalności kobiet. Frekwencja w tej placówce była dość wysoka, z wyraźnie widoczną (i wróżącą szybki rozwój Luisenschule) tendencją do wzrostu. Szkoła gromadziła w większości dziewczęta z Olsztyna lub najbliższej okolicy. W świetle sprawozdań olsztyńskie szkoły z przełomu XIX i XX w. były placówkami często kontrolowane przez samorząd miasta oraz Prowincjonalne Kolegium Szkolne, których organizacja i funkcjonowanie ściśle regulowane było przez liczne rozporządzenia władz zwierzchnich.

Berichte von Allensteiner Mittelschulen an der Wende vom 19. zum 20. Jahrhundert in den Beständen der Kopernikus-Bücherei (Książnica Kopernikańska) in Toruń (Thorn)

Zusammenfassung

Am 23. August 1824 erging ein Erlass, der den Mittelschulen in Preußen die Pflicht auferlegte, jedes Jahr einen Bericht zu drucken. Dieser Rechtsakt sanktionierte die bisherige Praxis der meisten Bildungseinrichtungen, die mehr oder weniger regelmäßig verschiedene eigene Materialien veröffentlichten und vertrieben – den Lehrplan, Einladungen zu öffentlichen Vorlesungen sowie Texte von Referaten, die von Schülern und Lehrern zu verschiedenen Anlässen gehalten worden waren. Der Erlass der preußischen Behörden systematisierte diese Editionsaktivitäten. Die Druckerzeugnisse wurden an in Preußen oder anderen deutschen Staaten liegende Bildungseinrichtungen mit ähnlichem Lehrprofil gesandt.

Die Thorner Mittelschulen (ein Gymnasium und eine Mädchenschule) publizierten ebenfalls Berichte und nahmen an dem Austausch teil, wobei sie im Gegenzug Broschüren vieler Hochschulen erhielten. Die in den hiesigen Einrichtungen gesammelten Druckerzeugnisse kamen in die 1923 entstandene Städtische Bücherei. Die Bibliothek war unter anderem im Besitz der Berichte von Allensteiner Mittelschulen an der Wende vom 19. zum 20. Jahrhundert, und zwar der 1873 entstandenen Mädchenschule (ab 1907 Luisenschule), des Knabengymnasiums (1877 gegründet) sowie der Knabenrealschule (eröffnet 1895). In der Bücherei befinden sich gegenwärtig 27 Lehrpläne für das Gymnasium (aus den Jahren 1878–1914), zwei Berichte der Luisenschule (aus den Jahren 1905 und 1913), sowie neun Drucke der Realschule (aus den Jahren 1902–1914). Die in der Bücherei aufbewahrte Sammlung von Berichten der Allensteiner Mittelschulen ist nicht vollständig. Sie ist jedoch groß genug, um eine Rekonstruktion der Geschichte dieser Einrichtungen an der Wende vom 19. zum 20. Jahrhundert sowie die Verfolgung der damals erfolgten wesentlichen Änderungen ihres Status und ihrer Organisation zu ermöglichen.

Übersetzt von Krystyna Schultheiss